

O nekim osobitostima zdravstvenih prilika u prošlosti Vukovarsko-srijemske županije

Zvonimir Juzbašić

Opća bolnica Vinkovci

Osnivanje Srijemske županije 1745.

U predgovoru monografije izdane prigodom 250. obljetnice Vukovarsko – srijemske županije akademkinja Wertheimer–Baletić napisala je slijedeće: *Vukovarsko –srijemska županije prirodnim je resursima vrlo bogata, s gospodarski i geostrateški važnim položajem, jer čini vrata Hrvatske na Dunav. Upravo zbog takvih obilježja osvajači su u povijesti često posezali za ovim krajem otimali ga, a kada ga nisu mogli pokorit, pljačkali su ga i palili.* Stoga prema njezinim riječima ali i mnogim drugim izvorima možemo zaključiti da je prošlost ovih krajeva uistinu zanimljiva i bogata, i o njoj bi se puno toga moglo napisati ali zbog nekih osobitosti ovoga tipa glasila izdvojili smo nekoliko sitnih zanimljivosti koje bi mogle zanimati naše čitatelje. Dakle, u ovome radu želja nam je ukratko prikazati prilike u zdravstvu tamo negdje od konca 17. do prve polovine 20. stoljeća na području navedene Županije. Zdravstvene prilike u vrijeme vladavine Turaka pa i puno prije sve tamo do pod kraj 17. stoljeća, a Turska je vlast u ovim krajevima bila prisutna gotovo 160- godina, bile su vrlo loše o čemu svjedoče mnogobrojni autori. Stambena kultura, na primjer kao jedan od preduvjeta za zdravlje ljudi nije u ni kom slučaju mogla osigurati niti minimalne higijenske uvjete i ako k tomu pridodamo da osiromašeno stanovništvo nije ni moglo skrbiti o osnovnim higijenskim navikama već se borilo za «goli život» jasno je da su u ovim krajevima često vladale epidemije i harale druge bolesti. Neki pisani izvori nastali temeljem svjedočenja nekih putopisaca govore kako je jedan od njih (E. Brown) zabilježio putujući Evropom (1661. –1673.) te boraveći i na području istočne Slavonije, u okolici današnjega Vukovara, da su tadašnji stanovnici kuće oblikovali pod zemljom – tipa zemunica koje su poznate od ranih prapovijesnih razdoblja. No, kasnije je jedan hrvatski autor (Jelić, 1979) postavio i drugu tezu te on kaže da su ovi tipovi kuća vjerojatno nastali (ne iz primitivnih razloga kako se može pretpostaviti iz navedenoga), već kao odgovor na česta haranja muslimanskih osvajača. Nakon oslobođenja hrvatskih krajeva od turske vlasti Austro-Ugarska monarhija sa sjedištem u Beču prišla je novoj upravnoj organizaciji i obnovi ovoga područja. Tako je nakon dugoga niza godina Slavonija pripojena Hrvatskoj, a potom su na čitavom prostoru osnovane nove teritorijalno upravne jedinice- županije (Srijemska, Požeška i Virovitička). Na njenom najistočnijem dijelu osnovana je Srijemska županije sa sjedištem u Vukovaru koju je svečanim činom potvrdila carica Marija Terezija 11. studenoga 1745. godine. Vukovar je tako postao središte županije koji se od toga vremena razvija i napreduje kako u gospodarskom tako i na ostalim područjima (kulturi, zdravstvu, i drugim područjima).

Razdoblje nakon oslobođenja od Turske vlasti

Za promatranje nekih tadašnjih osobitosti zdravstvenih prilika neobično je važno upoznati se i s organizacijom ili bolje rečeno reorganizacijom ovih županija koje je sustavno provela u navedenom razdoblju i provodila uprava Austrijskoga Carstva. No, prije samoga početka uvođenja promjena pitanje je bilo na koji način urediti krajeve koji su bili opustošeni zbog dugogodišnjih ratovanja s Turcima, a nekada brojno hrvatsko pučanstvo raseljeno je ili izvrgnuto raznim drugim nedaćama. Prvo se prišlo izradi novoga popisa stanovništva, a potom su pokrenute i mnogobrojne druge reforme. Bečki dvor je odlučio zemlju prodati feudalcima kako bi potom lakše mogao ubirati prihod za carsku blagajnu. Tako je početkom 18. stoljeća zasnovana nekolicina novih veleposjedničkih imanja dok je veliki dio istočne Slavonije i Srijema uz Savu potpao pod upravu Vojne krajine. Iako su se Hrvatski staleži protivili izdvajanju velikoga hrvatskoga područja za potrebe Vojne granice u mnogobrojnim pregovorima s carskom komorom nisu ništa postigli. Na području Vojne granice gotovo u potpunosti su doneseni drugačiji zakoni u odnosu na civilni dio navedene županije pa i ostaloga dijela tadašnje Hrvatske. Stoga za prikaz prilika u zdravstvu smatramo shodnim ukazati na nekolicinu zanimljivosti iz ovoga razdoblja, a koji su kako ćemo vidjeti u nastavku teksta uvelike doprinijeli poboljšanju zdravstvenih prilika i na ostalim područjima.

Prilike u zdravstvu za vrijeme Vojne krajine

Zdravstvenu službu u prvom razdoblju po osnivanju Vojne krajine vršili su tzv. kirurzi – *ranarnici* – vidari. Na području tadašnje Brodske regimente ili pukovnije koja je na području navedene Srijemske županije imala veliki broj manjih vojno- upravnih jedinica *kompanija* ili kapetanija u drugoj polovini 18. stoljeća djelovala su samo četiri vidara. Za troškove navedenih vidara morali su se da bi ostali sva četvorica

sakupljati čak i dobrovoljni prilozi od imućnijih graničarskih obitelji. Stoga su upravo zahvaljujući pučanstvu, navodi se u nekim izvorima (Tkalac, 1970.) ostali ovdje raditi te bili na raspolaganju kako vojnicima tako i ostalom pučanstvu. Sjedište jednoga kirurga prije 1785. godine bilo je u Šamcu te je kasnije preseljeno u Babinu Gredu (sl. 1).

Sl. 1 Curriculum liječnika, kraj 19.st., Povijesna zbirka Muzeja u Županji

Iako kirurzi u prvoj polovini 18.stoljeća nisu imali nikakvu posebnu stručnu naobrazbu liječili su besplatno vojna lica, a pučanstvo je posebno plaćalo kirurga i lijekove (sl. 2). Tek u prvoj polovini 19. stoljeća poboljšava se njihova naobrazba, a time i zdravstvene usluge uopće. Bolesni vojnici se tada nazivaju «marodije» (franc. maraudeur) za razliku od svih ostalih.

Sl. 2 Homeopatska priručna ljekarna, kraj 19. st., Povijesna zbirka Muzeja u Županji

Mnogobrojne vojne zapovijedi u odnosu na ponašanje pučanstva spram preventivnih mjera zaštite zdravlja opisane su u nekolicini objavljenih publikacija. U jednoj od njih povjesničar Krunoslav Takalc rodnom iz Županje zabilježio je slijedeće:

Vidar se brinuo ne samo za zdravlje graničara, nego i o uvjetima života, te mjerama za sprečavanje bolesti. Npr. hrana se morala redovno kuhati. Prodavati i priređivati meso od uginulog juneta, bilo je zabranjeno, ali se i to događalo. Kompanija u takovim slučajevima prijeti velikim kaznama. Prostorije za stanovanje morale su se dnevno zračiti jedan sat. Raskužile bi se na taj način što su se »t'enjom raska-dile«. Raskuživanje prostorija za stanovanje, robe, pa čak i listovne pošte, paljenjem crnogoričnih grančica bilo je tada u primjeni u Evropi, a i u ovim krajevima.

Među graničarima bilo je lica, koja su liječila bakanjem, čaranjem i bogomoljačkim sredstvima. Narodni-domaći lijekovi bili su u upotrebi, šesta babogredska kompanija izvješćuje svoje graničare da je kod jedne kompanije »morala« umrijeti žena, jer ju je liječila druga žena »koja joj je falične i škodljive likove davala«. Ovdje je kompanija željela djelovati zastrašujuć, te odgojno. Navedeni autor nadalje govori i o nekim drugim preventivnim mjerama zaštite pa kaže slijedeće: Kada je Graničar umro, morao se iznijeti iz glavne kuće i staviti na stol u kiljer. Mrtvac nije smio ležati više od 48 sati. Kompanija naglašava da se nitko nije usudio sahraniti mrtvacu, a da ga vidar nije pregledao i dao kućnom starješini cedulu kao odobrenje. Naročito je bilo kažnjivo sahraniti dijete, dok se slučaj nije prijavio vidaru.

Kompanija javlja da od 15. ožujka 1820. vlada u selu bolest guše, ili gربولja. Preporuča se, da kuću gdje je slučaj bolesti treba prijaviti kapralu, i tražiti pomoć vidara. Zaštitno cijepljenje protiv crnih boginja vršilo se na djeci već od 1805. i to svake godine. Zaštitno cijepljenje protiv boginja uvedeno je uopće u svijetu

već 1713. godine. Crne boginje vladale su u nekoliko kuća u Babinoj Gredi 1833. godine. Da se ne bi bolest dalje širila, nitko nije smio ulaziti u takove kuće, te niti njihovi stanovnici izlaziti iz kuća u selo. Sve kuće koje su imale bolesnike sa boginjama, morale su objesiti na kući izvana na zid manju ploču. Na ploči je doslovno pisalo: »U ovoj kući jesu naravske kozjače«. Moglo je biti napisano i kredom. Kolera se pojavila 1836. god., te se od nje razboljelo 15 lica. Regimenta je izvanredno poslala dva liječnika. Imali su epidemijski dodatak od 5—50 forinti. Dio prethodno spomenutih zabilježaka navedeni autor objavio je iz rukopisne građe koja se nalazi pohranjena u Muzeju Županje, a posebice u knjizi Zapovidi babogredske kumpanije u kojoj su zabilježne sve zapovjedi koje su proglašene iz 1823. i 1824, došle iz sjedišta Kumpanije u Babinoj Gredi (sl. 3).

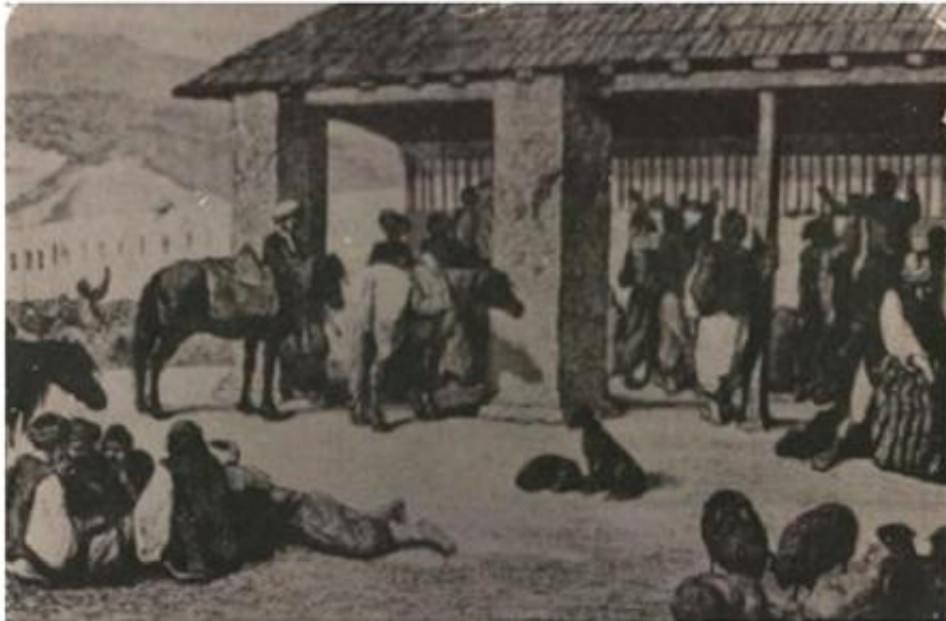

Sl. 3 Knjiga *Babogredske zapovidi* iz 1823. 1824. godine, Povijesna zbirka Muzeja u Županji

Zbog zaraznih bolesti koje su često harale Bosnom Kumpanija je često morala na graničnim prijelazima i uz cijelu Granicu postavljati više stražara. Stoga su primjerice i stražari koji su dolazili u dodir sa stanovnicima iz Turske morali ostajati u karanteni (čak 42. dana) i ukoliko nisu poštivali odredbe slijedila im je oštra kazna pa čak i smrtna. Dalje, kompanija je obrazovala od vojnika-graničara posebne »policajne odrede«. Zadatak im je bio da moraju svaki dan pregledati određen broj kuća i njihove stanovnike. Ako bi zapazili što sumnjivo ili neku bolest, morali su odmah javiti kompaniji (Zelić, 1993.). Nadalje moraju ispitati da li je bolesnik hranjen, posluživan, te je li kuća i soba čista, i konačno da li se svaki dan zrači otvaranjem prozora. *Policajni odredi* su dnevno dijelili kruh bolesnicima. Ujedno su morali paziti i da li je sva družina svaku večer kod kuće. Ako bi primijetili, da je netko odsutan bez dozvole kompanije i kućnog starješine, odmah se moralo prijaviti vojnim vlastima. Kada bi se odsutno lice vratilo, moralo ga se pregledati, te ispitati gdje je bio i sa kakovim ciljem. Ovo je u vezi s tim da ne bi kakovu krijumčarenu robu donio u selo.

Da bi kompanija imala čvrstih dokaza, da li gore navedeni u *policajnim odredima* savjesno vrše svoju dužnost, određeni su da nadziru njihov rad slijedeći kako stoji u predthodno spomenutim zapovidima: *Kapral Filip Vuković sa poglavarima Martinom Miškovićem i Čobićem od kbr. 1—34; od 35 do na kraj sela, te od 103 —2180. Gefrajter Gabriel Vuković i poglavari Marko Đaković i Grga Kopic od kbr. 212 do kraja sela prema Gundincima. Gefrajter Grga Knežević i poglavari Ivo Gregorović i Florijan Kopic nadzirat će Čevatovo.* Navedene kuće nadzirale su se dva puta tjedno, a rad graničara nadgledaju podoficiri i poglavari. No, nije niti to bilo dosta sigurno, pa je Kumpanija odredila da oficiri sa podoficirima nadgledaju rad navedenih dviju grupa, i to jedan puta tjedno. Ako bi igdje u kući našao i najmanju nečistoću, kućni starješina je poslan za kaznu u *štok-haus* (zatvor).

Prema prethodno iznesenim podacima može se uočiti da se vremenom u Vojnoj granici razvijaju i zdravstveno-redarstvena pravila u slučaju epidemija što je dakako bio i pozitivan pomak u razvoju epidemiloške službe do tada uopće. Prijelaz preko granice na Savi za ljude i robu vršio se samo na određenim mjestima. Npr. za ove krajeve poznata je karantena u Brodu koju spominje Ami Bue u prvoj polovini 19. st., (sl. 4).

Sl. 4 Crtež karantene - *raštelja*, 18. stoljeće

Za izdržavanje karantena morale su biti izgrađene mnoge zgrade za zdrave i bolesne putnike i robu (Martinović, 1912). Primjerice u Županji se jedna takva zgrada najvjerojatnije nalazila na mjestu današnje zidane zgrade smještena uz lijevu obalu Save pored Čardaka. Ona je kako se pretpostavlja bila sagrađena od drvene građe (vidi sl. 4) i zvali su je *raštelj* ili *raštel* te je vjerojatno služila za *raskužavanje* ljudi i robe uz tadašnji granični prijelaz (sl. 5).

Sl. 5 Sava kod Županje koncem 19. stoljeća

Da je i u Vinkovcima postojala ovakva zgrada svjedoči nam *zapovid* izdana, u svrhu unapređenja zdravstava u Regimenti, od 5. prosinca 1827., od Šeste Babogredske kompanije koja se prenosi na graničare doslovno slijedeći zapovijed viših vojnih vlasti koja glasi: »*Carski dvor je dopustio u Vinkovac jedan regimentški špitalj načiniti i deržati. Tako se kompanijama ovim na znanje daje, ako bi općina ili selo zarad špitalja u novcu, hrani, cigli, kreču ili raboti kao pomoć htio Regimenti javiti*«.

Vojna granica je razvojačena 8. rujna 1873. godine, a ukinuta 1881. godine, a njeni krajevi koji su samo teritorijalno ali ne i stvarano do tada pripadali tadašnjoj Srijemskoj županiji priključeni do tada tzv. njenom civilnom dijelu. Ovakva podjela navedenoga područja i županijsko uređenje potrajalo je sve do svršetka Prvoga svjetskoga rata i raspada Austro- Ugarske kada su se hrvatske zemlje ponovno našle u novim uvjetima te su uslijedile nove društveno - političke okolnosti.

Izvori i literatura

1. BÖSENDORFER, J.: *Crstice iz Slavonske povijesti*, Osijek, 1910.
2. HORVAT, V.: *Osnutak (obnova) županije Srijemske godine 1745*. U: *Zbornik radova o vukovarsko-srijemskoj županiji*, Vinkovci 1997.
3. JELIĆ, I.: *Povijest zdravstva na području županijske općine, Županja* 1979.
4. MARTINOVIĆ, I.: *Povijesne crstice o školstvu Brodske pukovnije i Brodskog okružja*, Zagreb 1912.
5. PAVIČIĆ, S. : *Vukovska župa, I dio* Zagreb, 1940. TKALAC, K.: *Babogredska kompanija*, Županja 1970.
6. WERTHEIMER – BALETIĆ, A.: *Razvoj stanovništva Vukovara*. U: *Zbornik radova o vukovarsko-srijemskoj županiji*, Vinkovci 1997.

7. *Zapovidi Babogredske kumapanije*, Arhiva Muzeja u Županji (rukopis)
8. ZELIĆ, M.: *Razdoblje Vojne krajine*. U: Katalog izložbe *Kulturna baština županjske Posavine*, Zagreb 1993.